

Jan Baetens, Koenraad Geldof (red.), *Franse literatuur na 1945. Deel 3: Kritiek, theorie en essay*. Peeters, Leuven, 2000, 369p., ISBN 90-429-0969-2

Theoretische literatoren of literaire theoretici?

Na delen 1 (*Figuren uit de canon*) en 2 (*Recente literatuur*) is nu ook het derde deel van een Nederlandstalig overzichtswerk van de moderne Franse literatuur verschenen: *Kritiek, theorie en essay*. In dit laatste volume maken de editors, Jan Baetens en Koenraad Geldof, plaats voor wat in de inleiding de “metaliteratuur” genoemd wordt. Niet auteurs staan hier centraal, maar wel theoretici allerhande, voornamelijk maar niet noodzakelijk van academische strekking. Niet de literatuur als dusdanig staat op het voorplan, maar wel de reflectie over en de theoretisering van literaire fenomenen. In de inleiding probeert Geldof een kader te scheppen dat moet verklaren waarom de secundaire literatuur, die de primaire literaire werken becommentarieert, kritiseert en theoretiseert, opeens een eigen plaats krijgt naast de in de eerste twee delen besproken romans, poëzie en toneelstukken. Volgens hem is er helemaal geen sprake van een “opeens” maar van een objectiveerbare evolutie in het literaire veld: na de Tweede Wereldoorlog is de metaliteratuur qua zichtbaarheid en prestige de evenknie en misschien wel de grotere broer geworden van de eeuwenlang zo centrale Literatuur. Op zichzelf is dit inzicht natuurlijk niet nieuw, het was al een structureel principe in een canonieke literatuurgeschiedenis als die van Germaine Brée en Edouard Morot-Sir. Wat de inleiding wel een meerwaarde geeft is de precieze en technische uiteenrafeling van de systemische en historische componenten van dit proces. Men leest er onder andere hoe de groei van de metaliteratuur gepaard gaat met een steeds verdere disciplineren en institutionalisering van de literatuurwetenschap. Anderzijds wordt in de opeenvolgende theoretische paradigmata een wisselwerking gedetecteerd tussen verschillende logica’s, die – grof geschematiseerd – nu eens overhellen naar een duidelijk band met de buitentalige werkelijkheid, dan weer de absolute intransitiviteit van literair spreken affirmeren. De belangrijkste conclusie lijkt dan ook te zijn dat de mogelijke theoretische posities die een literaire criticus of een theoreticus kan innemen uiteindelijk beperkt zijn, aangezien de historische en systemische constellatie van een bepaald paradigma voor een deel de absolute vrijheid van spreken hypothekeert. Meerdere malen wordt er dan ook op gewezen dat de glorie dagen van de geniale intellectueel en schrijver à la Sartre voorbij zijn en dat we het tijdperk van de technocraten binnengetreden zijn. Een stelling waar we straks op terug zullen moeten komen.

Na de inleidende tekst, die overigens de titel *Expressie, discipline en excès* meekreeg, volgen een twintigtal teksten van verschillende Europese academici (vooral uit België en Nederland, maar ook uit Frankrijk en Italië). Twee bijdragen zijn niet rond een “auteur” opgebouwd: de tekst van Koenraad Geldof over de evolutie van de maatschappijkritische literatuurkritiek en die van Anna Boschetti over *Les Temps modernes* en *Tel Quel*, daar waar de overige delen vooral inleidingen zijn tot het werk van de bekende Franse intellectuelen. Barthes, Foucault, Derrida, Blanchot, Bataille, Bourdieu, Kristeva, Lyotard... het waren de te verwachten namen die ook effectief het gros van het boek uitmaken. Toch is er hier en daar een iets verrassender naam, zoals Jean Ricardou, van wie Jan Baetens zelf zegt dat hij op een onvoorstelbaar tempo in de vergetelheid beland is, of Michel Butor, die men eerder in het eerste boekdeel verwacht zou hebben – een

foute verwachting zo blijkt overigens na de lectuur van het artikel van Els Jongeneel. Men kan zich natuurlijk altijd afvragen of sommige critici niet ten onrechte uit de boot gevallen zijn (zoals Cixous, Starobinski of Poulet) maar zo'n discussie verwordt stevast tot een oeverloos schermen met argumenten dat uiteindelijk nergens toe leidt. De meeste *incontournables* staan er wel degelijk in en dus valt op de keuze van de besproken figuren weinig aan te merken.

De vraag naar de kwaliteit van de bijdragen is belangrijker. Over het algemeen hebben de auteurs zich uitstekend aan de doelstellingen van het boek gehouden en een overzichtelijke inleiding gegeven in het vaak complexe oeuvre van vooraanstaande critici zonder te vervallen in een approximatief en impressionistisch taalgebruik of in overdreven biografie. De teksten over Jean-François Lyotard (Erik Spinoy) en Pierre Bourdieu (Rudi Laermans) zijn op dit punt de beste voorbeelden: in het kader van een toegankelijke, algemene voorstelling gaan beiden meer technische discussies niet uit de weg. Ook de precieze primaire en secundaire referenties vormen een uitstekend vertrekpunt voor wie geïnteresseerd geraakt is in het werk van deze of gene intellectueel. Natuurlijk zijn er ook teksten die bewust een iets andere weg bewandelen en ingaan op een specifiek aspect van een oeuvre. Ik denk bijvoorbeeld aan de verrassende bijdrage van Yves Baudelle over Gérard Genette: hij legt de nadruk niet op de *Figures* bundels die zoveel bijval gekend hebben bij literatuurwetenschappers – met name *Figures III* is nog steeds één van de meest geciteerde werken in narratologische studies – maar veeleer op het meer recente *L'Oeuvre de l'art*. Die keuze is legitiem aangezien Genette het werk als zijn *opus magnum* beschouwt, en ze leidt ook tot een andere, vernieuwde en vernieuwende kijk. Men kan zich anderzijds wel afvragen of de niet ingewijde lezer hier wel een juist perspectief aangeboden krijgt over de effectieve zwaartepunten in het genetiaanse corpus.

Een ander, belangrijker aspect waar de auteurs voor uiteenlopende wegen kiezen is de plaats van de literatuur. Sommigen stellen expliciet de vraag naar het belang van literaire expressie bij theoretici: met name Jacques Neefs en Nico van der Sijde meten aan de plaats van de literatuur bij respectievelijk Michel Foucault en Jacques Derrida een spilfunctie toe in hun tekst. Bij anderen neemt de literatuur een centrale plaats in door de structuur zelf van het besproken oeuvre: zo is het bijvoorbeeld ondenkbaar om over Michel Butor of Algirdas Greimas te spreken zonder expliciet op de plaats van het literaire spreken in te gaan. Sommige teksten gaan echter heel impliciet in op de plaats van literatuur bij een bepaalde theoreticus/intellectueel en tekenen veeleer de interne structuur van een oeuvre uit. Onder andere de teksten over Julia Kristeva, Roland Barthes en Tzvetan Todorov zijn op die manier opgebouwd. Deze uiteenlopende keuzes zijn trouwens niet storend, ze versterken zelfs het leesplezier door de interactie tussen de perspectieven.

Nochtans duiden die verschillende wegen impliciet ook op een fenomeen dat doorheen het ganse boek terugkomt en niet overeenkomt met de stelling die in de inleiding geponeerd werd, met name dat het veld van de metaliteratuur opgebouwd is of alleszins gepercipieerd wordt rond het werk van een paar centrale intellectuelen, die dan soms een quasi goddelijke status verwerven. Deze kritiek (die, toegegeven, een beetje unfair is want ik zie zelf ook niet in hoe je het boek anders zou kunnen structureren) wordt versterkt wanneer sommige auteurs al te sterk de kritische afstand verliezen en het, al dan niet terecht, voor “hun” denker opnemen, wat het clichématige beeld van de “beruchte en beroemde” Franse Intellectueel versterkt. Zo is er bijvoorbeeld de scherpe

kritiek van Annelies Schulte Nordholt op zij die aangedurfd hebben Maurice Blanchot van fascistische sympathieën in de jaren 30 te beschuldigen. In se is er niks mis met die kritiek, alleen getuigt haar argument als zouden de stellingnames na de oorlog van Blanchot “voorgoed een man van links maken” van een impliciete teleologische lezing van het oeuvre die zou leiden van verblinding naar waarheid. Opmerkelijk: bij Anna Boschetti slaat die bewondering om in misprijzen wanneer ze het over Philippe Sollers en *Tel Quel* heeft. Voor haar is Sollers niet meer dan een opportunistische *picaro* die handig gebruik weet te maken van de mechanismen van de intellectuele wereld. Ook hier kan de tekst over Pierre Bourdieu een goed midden vinden tussen presentatie en kritiek, zonder een te uitgesproken persoonlijke voor- of afkeur.

Op het punt van de relatie tussen de literatuur en het theoretische spreken erover lopen inleiding en bijdragen eveneens wat uiteen. In de inleiding wordt, zoals reeds gezegd, vanuit een logica van symbolische strijd de nadruk gelegd op concurrentie: het is alsof de theoretici hun vooraanstaande plaats verworven hebben ten koste van de romanciers. Zonder de sociologische en historische waarde van die stelling in twijfel te trekken, lijkt het me toch nodig om ze te confronteren met de teksten over Blanchot, Butor en Ricardou, waaruit blijkt dat op het niveau van het individu fictioneel en theoretisch schrijven niet erg ver uit elkaar liggen en elkaar meestal zelfs wederzijds bevruchten. Naast de logica van de strijd moet er dus ook aandacht uitgaan naar de complementariteit tussen fictie en theorie.

Deze mineure kritieken doen echter niks af aan de waarde van het boek, ze duiden niet zozeer op contradicties maar op gespreksstof. Dit boek zal de lezer alleszins bewust maken van de eeuwig wisselende posities, de relativiteit van concepten, de vreemde fascinatie die nog altijd van literatuur uitgaat, enz. en verdient alleen daarom al om gelezen te worden.

Alex Demeulenaere
KULeuven